

ZBORNİK O OBLIKOVANJU SLOVANSKIH KNJIŽNIH JEZIKOV

V Ohio je leta 1985 izšel zbornik z naslovom *Oblikovanje slovanskih knjižnih jezikov*,¹ kjer so zbrani referati z zborovanja v Oxfordu leta 1981, posvečenega spominu pokojnih oxfordskih profesorjev Roberta Autyja in Anne Pennington. V njem je sorazmerno obsežno zastopan slovenistični delež, zato knjiga zasluži, da jo nekoliko podrobneje predstavimo. Hkrati pa kaže izrabiti priložnost za kratek pregled o položaju slovenistike na Angleškem — in vsaj deloma tudi slavistike nasploh. Razumljivo je, da za slovenski jezik in književnost ni mogoče pričakovati prevelikega zanimanja angleških slavistov, vendar pa je vredno omeniti vsaj tista dejstva, ki kažejo, da le nismo prezrti. Pri tem mislim na oxfordsko in nottinghamsko slavistiko in vsaj deloma tudi na londonsko.

Oxfordsko slavistiko (in kar je slovenistike) je v uvodnem prispevku v omenjeni zbornik predstavil J. Hamm.² Ugotavlja, da njeni začetki segajo v 17. stoletje, potem pa omenja slavistični delež R. Autyja³ in njegove naslednice A. Penningtonove. Auty je obnovil študije zahodno- in južnoslovanskih jezikov, med njimi tudi slovenščine, zlasti ga je zanimala oživitve slovanskih knjižnih jezikov v prejšnjem stoletju v okviru avstro-ogrske monarhije. S svojim strokovnim delom si je na področju slavistike pridobil mednarodni sloves. Glede Oxforda bi bilo kot zanimivost vredno omeniti še to, da ga je v prejšnjem stoletju obiskal naš slavist Jernej Kopitar in da je tamkajšnji knjižnici podaril izvod Trubarjevega slovenskega prevoda Novega testamenta iz leta 1582.

Nottinghamška slavistika se glede tradicije sicer ne more primerjati z oxfordsko — ustanovljena je bila okoli leta 1920 —, vendar pa je za nas Slovence pomembna iz več razlogov: zaradi deleža našega pokojnega rojaka Janka Lavrina, tamkajšnjega profesorja ruske književnosti, pri njeni rasti in mednarodni uveljavitvi in zaradi njegove povezovalne vloge med dvema kulturama, pa še zaradi lektorata slovenskega jezika, ki ima že več kot desetletno tradicijo. Poleg tega naj omenimo še tamkajšnjega profesorja Petra Herrytyja, ki se vsaj deloma posveča tudi slovenistični problematiki — plod tega dela je tudi njegov prispevek v zborniku —, in tamkajšnjo rusistiko, ki je letos pod vodstvom profesorja Malcolma Jonesa organizirala mednarodni simpozij o Dostojevskem.⁴

V Londonu deluje profesor Henry Leeming, Lavrinov učenec in prijatelj, ki se še posebej zanima za slovensko književnost in tudi sodeluje v našem zborniku.

Kot je razvidno iz tega nikakor ne izčrpnega uvodnega pregleda, zbornik vsaj deloma odseva tudi zanimanje angleških slavistov za naš jezik, hkrati pa kaže, da tudi v širšem mednarodnem okviru nismo popolnoma prezrti. Pri tem mislim predvsem na newyorškega profesorja Rada L. Lenčka, ki se že dlje časa posveča vprašanju slovenskega jezika, kar kaže tudi njegova bibliografija.⁵ Lenček v splošnem

¹ *The Formation of the Slavonic Literary Languages: proceedings of a conference held in memory of Robert Auty and Anne Pennington at Oxford 6–11 July 1981.* UCLA Slavonic Studies, Volume 11, ed. by Gerald Stone and Dean Worth, Slavica Publishers, Inc., Columbus, Ohio, 1985.

² J. J. Hamm (Dunaj), Inaugural Address: Oxonium Docet, r. t., str. 9–12.

³ *Robert Auty* se je precej ukvarjal s problematiko slovanskih knjižnih jezikov, med drugim tudi slovenskega. Naj navedemo tri njegove razprave: *The formation of the Slovene literary language against the background of the Slavonic national revival*, v: *The Slavonic and East European Review*, 1963, 41: 391–404; *Prešeren's German Poems*, v: *Oxford Slavonic Papers, New Series*, 1973a, 6: 1–11; *The role of poetry in the early nineteenth-century Slavonic language revival*, v: *Revue des études sud-est européennes*, 1973b, 11: 31–7.

⁴ Prihodnji simpozij o Dostojevskem bo l. 1989 v Ljubljani.

⁵ Iz *Lenčkove* bibliografije: *Kopitar's Slavic version of the Greek dialects theme*, v: *Symbolae in honorem Georgii Y. Shevelov* (ur. W. E. Harkins, O Horbach, A. Hurs'kij), München, 1971, 244–56; *On dilemmas and compromises in the evolution of modern Slovene*, v: *Slavic Linguistics and Language Teaching* (ur. T. F. Magner), Columbus, Ohio, 1976, 112–52; *O jeziku in zavesti narodnega porenja*, New York, 1978.

in primerjalnem delu zbornika objavlja svojo primerjalno sociolingvistično študijo o razvojni problematiki slovanskih knjižnih jezikov,⁶ pri čemer namenja največ pozornosti slovenščini. Iz tega dela zbornika velja omeniti vsaj še Birnbaumovo razpravo o slovanski jezikovni skupnosti kot genetičnem in tipološkem razredu,⁷ saj se njegova metoda — kombinacija genetičnega in tipološkega vidika pri obravnavi jezikovnih vprašanj — izkaže zelo uporabna, ter Barnetovo sociolingvistično interpretacijo izvora slovanskih jezikov.⁸

V razdelku južnoslovanski jeziki sta za nas zlasti zanimivi Herrytyjeva študija o Prešernovem⁹ in Toporišičeva o Kopitarjevem¹⁰ deležu pri prizadevanjih za samostojnost slovenskega knjižnega jezika, pa še Leemingova razprava o predstavniku poljske in slovenske romantike Emilu Korytku.¹¹

Naj najprej na kratko povzamem Lenčkov^o razpravo, ki se osredinja na sociolingvistične funkcije slovanskih knjižnih jezikov, predvsem glede na vlogo, ki so jo odigrali pri oblikovanju in razvoju slovanskih narodov. Skuša jih osvetliti s stališča treh funkcij: povezovalne, ločevalne in prestižne, pri čemer se opira na teoretična dognanja praške jezikoslovne šole in sodobnega družbenostnega jezikoslovja.

Glede povezovalne funkcije (ta je v tem, da povezuje govorce različnih narečij istega jezika, tako da se posameznik istoveti s širšo govorno skupnostjo) ugotavlja, da jo je slovenski jezik začel izpolnjevati sorazmerno pozno: šele v drugi polovici prejšnjega stoletja, torej po večstoletnem procesu, ki se je začel s Trubarjevo izbiro slovenščine kot knjižnega jezika. (To je sprejemljivo le z veliko rezervno.) S tega vidika je zanimiv zgled kajkavščina, po izvoru in z jezikovnega stališča prej slovensko kot hrvaško narečje, s sociolingvističnega vidika, tj. na ravni knjižnega jezika, pa je nespodbitno del hrvaške jezikovne skupnosti, saj pripada štokavski knjižni normi.

Ločevalno vlogo (ta je v tem, da določeno govorno skupnost ločuje od sosednjih) najlepše ponazarjajo zgledi t. i. ločevalne strategije v stikih med posameznimi slovanskimi narodi v njihovem zgodovinskem razvoju. Taka strategija se na primer lahko kaže v razmerju do vplivov v besedju. Slovenski purizem, ki je sprva opravljal povezovalno vlogo (s stališča južnoslovanske skupnosti), saj se je zavzemal za nadomeščanje nemških sposojenk s slovanskimi, se je po prvi svetovni vojni usmeril proti vplivu srbohrvaščine in začel iz slovenščine izločati nasploh vse slovanske izposojenke, s čimer je začel izpolnjevati nasprotno, tj. ločevalno vlogo — na videz protislovno, vendar vsaj s sociolingvističnega vidika razumljivo početje. Še jasnejši zgled omenjene strategije se kaže v izbiri narečne podlage za knjižni jezik: praviloma imajo prednost tista narečja, ki so »najčistejša« in prostorsko najbolj oddaljena od sosednjega sorodnega jezika: slovenska knjižna norma je bila utemeljena na narečjih daleč od hrvaške meje (Alpe). (Vse sprejemljivo le z velikimi omejitvami.)

Zanimive so tudi Lenčkove ugotovitve o prestižni vlogi knjižnega jezika v slovanskih družbah. Povezana je z ugledom posameznika, ki obvlada knjižni jezik, v očeh soljudi in se pogosto kaže v idealiziranju književno-kulturnih vrednot knjižnega jezika — posledica je na primer nenavadno močan vpliv knjižnega jezika na narečja, to je pojav, ki ga je v 20. letih tega stoletja zasledil francoski jezikoslovec Lucien Tesnière na slovenskem podeželju. V zvezi s tem Lenček podaja še eno zna-

⁶ Rado L. Lenček (New York), On Sociolinguistic Determinants in the Evolution of Slavic Literary Languages, The Formation of the Slavonic Literary Languages..., str. 39—51.

⁷ Henrik Birnbaum (Los Angeles), The Slavonic Language Community as a Genetic and Typological Class, r. t., str. 21—28.

⁸ † Vladimír Barnet (Praga), Toward a Sociolinguistic Interpretation of the Origins of the Slavonic Literary Languages, r. t., str. 13—20.

⁹ Peter Herryty (Nottingham), France Prešeren and the Slovene Literary Language, r. t., str. 147—159.

¹⁰ Jože Toporišič (Ljubljana), Kopitar as a Defender of the Independence of the Slovene Language, r. t., str. 193—205.

¹¹ Henry Leeming (London), Emil Korytko (1813—1859), Slavophile and Slovenophile, r. t., str. 161—176.

čilnost sodobnih slovanskih družb: preslojevanje prebivalstva. Za sodobno slovensko družbo po letu 1945 npr. je značilna uveljavitev manj izobraženih v javnem življenju, kar je povzročilo občuten padec govorne ravni, in hkrati vse izrazitejši vpliv sredstev množičnega obveščanja na vrednotenje funkcijskih zvrsti: povečala se je prestižna funkcija publicističnega in pogovornega jezika, nazadovala pa je vloga odskega jezika in leposlovja. (Zanimivo bi bilo ugotoviti, koliko in kje te stvari obravnavajo slovenski jezikoslovci.)

P. Herrity obravnava Prešernov delež pri oblikovanju slovenskega knjižnega jezika in ugotavlja, da glede tega ni bil vedno dovolj upoštevan. Njegova neodvisna stališča do vprašanj slovenske knjižne norme najdemo tako v njegovih pismih kot v poeziji, podana z zbadljivim humorjem in izzivalno satiro, in imajo skupaj z njegovim pesniškim ustvarjanjem še poseben pomen v času, ko so se pojavljali nekateri dvomi o prihodnosti samostojnega slovenskega knjižnega jezika.

Najprej so na kratko opisana preporna prizadevanja nekaterih naših izobražencev ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja, to je v času neposredno pred Prešernovim prihodom z Dunaja, potem pa družbeni položaj slovenskega jezika ob njegovem prihodu v Ljubljano (1828) in njegov načrt za kultiviranje slovenščine. Tradicionalno literarnozgodovinsko obravnava njegovo stališče do narave knjižnega jezika, v povezavi z njegovimi estetskimi načeli — in posveča posebno pozornost njegovemu razmerju do purizma — njegov delež pri »črkarski pravdi« in prizadevanje za samostojnost slovenskega knjižnega jezika (nasprotovanje ilirizmu).

Vprašanje narave knjižnega jezika se je sprožilo že takoj po izidu prvega zvezka Kranjske Čbelice (1830), ko je naletela na nasprotovanje janzenistov. Prešeren jim odgovarja v Novi Pisariji in osmeši njihov jezikovni nazor, pozneje pa prenese napad na Kopitarja osebno. Svojih nasprotnikov se je med drugim lotil tudi zaradi njihovega purističnega nazora. Herrity ugotavlja, da sta se na Slovenskem oblikovala dva pogleda na Prešernovo stališče do purizma: po prvem naj bi bil Prešeren popolnoma proti purizmu (Urbančič), po drugem pa naj bi zavzel puristično stališče le do nepotrebnih germanizmov (Toporišič). Po Herrityju je bil Prešeren pri rabi iz nemščine prevzetih besed res bolj zadržan kot pri rabi tistih iz klasičnih jezikov: pogosto jih uporablja za doseganje komičnih učinkov, z ironičnim podtonom, vendarle pa ni zavzel purističnega stališča do njih, kar skuša utemeljiti z navedbo in razčlenitvijo nekaterih glede tega odločilnih mest iz Nove Pisarije. — V nadaljevanju obravnava še Prešernovo razmerje do poskusov slavizacije slovenščine pri nekaterih Kopitarjevih soišljenikih (Zupan, Ravnikar), čemur je Prešeren prav tako nasprotoval. Podan je še pregled dogodkov, povezanih s črkopisno reformo, ki se po Herrityju konča s popolnim Prešernovim in Čopovim zmagoslavjem (Prešernov sonet o kaši).

Nazadnje skuša osvetliti še Prešernov delež pri prizadevanjih za samostojnost slovenskega knjižnega jezika. Njegov samostojni obstoj je bil tudi za pesnika Prešerna temeljnega pomena, zato je zavzeto nasprotoval ilirskemu gibanju, ki se je razmahnilo v tridesetih letih na podlagi Kollarjeve ideje o štirih glavnih slovanskih knjižnih narečjih (preostali jeziki naj bi bili primerni le za lokalne potrebe). Tej ideji je nasprotoval že Kopitar s svojim stališčem o pravici narečij do razvoja samostojnega knjižnega jezika, še bolj pa Prešeren, ker je bila v nasprotju z njegovim konceptom o kultiviranju slovenščine. Vrazu in ilirskemu gibanju je vztrajno nasprotoval tudi še v štiridesetih letih vse do svoje smrti. — Herrity ugotavlja, da je bila Prešernova vloga pri zavrnitvi ilirizma nadvse pomembna, njegova prizadevanja za kultiviranje slovenskega knjižnega jezika in razvoj književnosti evropskih razsežnosti pa so mu zagotovila ugleden položaj v slovenski kulturni zgodovini. — Žal Herrity pri obravnavi teh vprašanj ne navaja dovolj doslejšnjih slovenističnih ugotovitev.

J. Toporišič obravnava Kopitarjev boj za samostojnost slovenskega knjižnega jezika in osvetljuje nekatera temeljna vprašanja, ki so se mu pri tem zastavljala. Osrednjo pozornost namenja Kopitarjevemu stališču do vpliva tujih jezikov na slovenščino, zlasti nemščine, vprašanju samostojnosti slovenščine v razmerju do ideje o skupnem slovanskem jeziku in Kopitarjevim argumentom v obrambo samostojnosti slovenščine in njegovemu konceptu o hrvaških Slovencih, zaradi katerega je bil v sporu z Dobrovskim.

Glede vpliva nemškega jezika na slovenščino se je Kopitar (po Hipolitu) zavedal, da se Slovenec mora izobraževati v nemškem družbenem okolju, zato ne more obvladati maternega jezika — in to je bil tudi razlog, da je bil jezik slovenskih pisateljev poln germanizmov. Kopitar ni slepo odklanjal vseh izposojenk, temveč le tiste, ki so se uporabljale po nepotrebnem, zaradi pomanjkljivega obvladovanja (hkrati je obžaloval, da niso slovenski protestantski pisci sledili Kreljevemu zgledu in raje prevzemali besede iz hrvaščine namesto iz nemščine). Zavedal se je, da nam primanjkuje slovenskih izobraževalnih ustanov, zato si je zadal znani program za izobraževanje slovenskih piscev, obenem pa je videl izhod v izoblikovanju skupnega slovenskega knjižnega jezika. Pri tem pa se je zastavljalo vprašanje njegovega razmerja do ideje o skupnem slovanskem jeziku. Tu si je pomagal z anaogijo s klasično grščino: kot so grška narečja razvila samostojna knjižna izročila, preden so se pod Aleksandrovo oblastjo zlila v enoten grški knjižni jezik, tako imajo tudi slovanska narečja pravico do razvoja samostojnih knjižnih jezikov. Zavzemal pa se je Kopitar za skupni črkopis.

Potrnilo za obstoj slovenščine kot samostojnega knjižnega jezika je Kopitar našel že pri Trubarju, ki mu je socialni čut narekoval rabo maternega jezika, dalje pri Bohoriču in Hipolitu. Našel je vrsto argumentov v obrambo njene samostojnosti: od praktičnega vidika (možnost za sporazumevanje z drugimi slovanskimi narodi, pri čemer navaja zgled Zige Herbersteina iz 16. stoletja, ki se je kot odposlanec z dunajskega dvora lahko sporazumeval z Rusi) in njene pristnosti (njegova teorija o stari cerkveni slovanščini kot stari slovenščini) do njene prednosti v primerjavi z germanskimi jeziki glede naglasa in glasovnega sestava.

Sledi podrobnejša razčlemba Kopitarjevega pojmovanja panonskih Slovanov v razmerju do panonskih Slovencev — k slednjim prišteva Slovence na Kranjskem, v ogrski Sloveniji in provincialni Hrvaški severno od Kolpe in Save (kajkavci); kajkavce uvršča med »slovenske«
Hrvate, prebivalce južno od Kolpe in Save pa imenuje »neslovenske«
Hrvate (štokavci, čakavci). V zvezi s tem je še posebej nasprotoval ilirskemu gibanju, že zato, ker je hrvaške kajkavce s štokavsko knjižno normo še bolj oddaljilo od Slovencev. Zaradi svoje koncepcije hrvaških Slovencev je deloma zašel v spor z Dobrovskim, ker je v nasprotju z njim trdil, da slovenščina ni del hrvaščine. Dosegel je, da je Dobrovsky v drugi izdaji svoje slovnice priznal samostojnost slovenščine.

Toporišič sklepa z ugotovitvijo, da je Kopitar eden izmed nepogrešljivih stebrov slovenske jezikovne, kulturne in politične samostojnosti.

H. Leeming najprej v strnjeni obliki podaja tragično življenjsko pot etnografa Emila Korytka, v osrednjem delu svojega prispevka pa obravnava zlasti njegove stike s poljskim romantičnim gibanjem v Galiciji, kakor se kažejo v njegovih dokumentih (predvsem pismih), sicer pa ugotavlja, da je bil v literarni zgodovini v marsičem prezrt, in glede tega poudarja zlasti njegovo pomembno vlogo pri preporodu slovenskega knjižnega jezika.

Korytko si je med svojim kazenskim pregnanstvom v Ljubljani ves čas dopisoval s svojimi prijatelji poljskega romantičnega gibanja v Galiciji. Leeming vsebino pisem povzema tako z njihove intimne plati kot tudi glede na širši kulturnozgodovinski pomen. Za nas je pri tem zanimiva predvsem Korytkova posredovalna vloga med slovensko (ter hrvaško) in poljsko kulturo. Iz pisem je razvidno, da si je na pobudo svojih poljskih prijateljev prizadeval prevesti v poljščino Gunduličevega Osmana in nekatere slovenske ljudske pesmi. Poleg tega so njegovi prijatelji ves čas spremljali njegovo etnografsko delo, poljski romantik Borkowski pa ga je spodbujal, naj zbirki slovenskih ljudskih pesmi, ki jo je pripravljal za izdajo, doda spremno besedo o fizionomiji Kranjske, pač v skladu z romantičnim prepričanjem, da fizionomija pokrajine vtisne pečat tako ljudem kot njihovem ustvarjanju, t. j. ljudskim pesmim.

Za konec lahko ugotovimo, da je omenjeni zbornik vsekakor vreden naše pozornosti tako zaradi splošnega, primerjalnega gradiva kot tudi deleža, namenjenega vprašanju slovenskega knjižnega jezika, saj kaže, da se za naš jezik ne zanimajo le domači strokovnjaki, temveč tudi ugledni tuji slavisti iz znanih univerzitetnih središč.

Jože Iskra
Nottinghamska univerza